

KUN. VIKTORAS ŠAUKLYS

KRISTAUS ISTORIŠKUMO KLAUSIMU*

Krikščionybei nepalankūs istorijos tyrinėtojai ilgą laiką neigė Kristaus asmens istoriškumą tuo pagrindu, kad kone visos žinios apie jį randamos tik jo sekėjų raštuose ir todėl esančios šališkos, nepatikimos, o nekrikščionys tų laikų autoriai beveik nieko nėra pasakę apie Jėzų iš Nazareto. Į pirmąjį teiginį atsakome, jog apie visas senų laikų asmenybes daugiausia ir tiksliausių žinių turime iš jiems artimos aplinkos, taigi negalime iš anksto atmesti visko, ką apie Jėzaus istorinį buvimą ir jo veiklą yra parašę apaštalai ar jų mokiniai. Į antrąjį priekaištą atsakome, kad nekrikščionių senovės autorių duomenys apie Kristų, tiesa, yra negausūs, tačiau pakankamai įrodantys jį gyvenus Palestinoje evangelistų nurodomu laiku.

Žydų rabinų II a. talmudiniame rinkinyje „Mišna“ ne sykį minimas Jėzus Nazaretis, Miriam (Marijos) sūnus, dar vadinamas ben Stada, ben Pandira ir kitaip, vadinęsis Žmogaus Sūnumi, laikęs save Dievu ir, sulaukęs 33 metų amžiaus, Velykų išvakarėse miręs ant kryžiaus. Tos visos žinios nuspalvintos fanatiška neapykanta bei panieka Jėzui ir jo sekėjams, tačiau patvirtina jį gyvenus ir kentėjus¹.

Yra žinių apie Kristų Romos istorikų Tacito, Svetonijaus, Plinijaus Jaunesniojo ir žydų istoriko Juozapo Flavijaus raštuose, bet tas žinias nemaža XIX a. antrosios ir XX a. pirmosios pusės tyrinėtojų buvo palaikę interpoliacijomis – vėlesniais intarpais.

XIX a. išugdytais, XX a. išstobulintais teksto kritikos metodais, lyginant to paties veikalo kelis išlikusius variantus, atskirų jo dalių stiliaus bei kalbos ypatybes, paties autoriaus pozicijas ir kt., iš tiesų buvo surasta nemaža trumpų ar ilgesnių intarpų, kuriuos vėlesni perrašinėtojai per klaidą ar sąmoningai yra įrašę į senovės įstatymų kodeksų, medicinos veiklų, poezijos ir kt. tekstus. Atidūs pastarųjų dešimtmečių tyrinėjimai ir nauji archeologiniai atradimai vis dėlto parodė, jog nereikia per toli eiti su išankstiniu neigiamu nusistatymu bei perdėtu kritiškumu. Kaip rašo

* Str. perspausdintas iš: *Katalikų kalendorius žinynas 1985*, Kaunas–Vilnius, 1985, p. 255–259.

¹ Kun. prof. V. Butkus, *Fundamentinė teologija* (Rankraštis), 1973, 2 d., I sk.

tarybinis krikščionybės istorijos specialistas, istorijos mokslų kandidatas M.Kublanovas, naujuose stambiuose užsienio ir tėvyninių [=Rusijos] autorių veikaluose, pavyzdžiui, pokariniuose Tacito, Plinijaus Jaunesniojo, Svetonijaus veikalų tarybiniuose leidimuose, visiškai nebekeliama abejonės autentiškumu tų vietų, kuriose šie autoriai mini Kristų ir krikščionis.

Čia trumpai apžvelgsime M.Kublanovo straipsnį „Senos problemos ir nauji atradimai. Keturios interpoliacijos“, paskelbtą žurnale „Nauka i žiznj“ (1980, Nr. 1, p. 124–130). To straipsnio pratarmėje akademikas M.Kedrovas pareiškia, kad autorius tiek straipsnyje, tiek platesniame veikale „Krikščionybės kilmė“ (Maskva: Nauka, 1974, rusų k.) atmesdamas Kristaus dieviškumo klausimą, sėkmingai nagrinėja ir pagrįstai pripažįsta istorinį jo egzistavimą.

M.Kublanovas pirmiausia bendrai apžvelgia interpoliacijų reiškinių, paskui pereina prie konkrečių tekstų bei jų autorių, pabrėždamas, kad visi jie gyveno I amžiuje ir II a. pradžioje, taigi buvo gimstančios krikščionybės amžininkai.

Krikščionys savo evangelinius pasakojimus, žinomas istorijas apie Kristų, kildina iš imperatoriaus Tiberijaus viešpatavimo laikų. O jis valdė iki 37 mūsų eros metų. Rašytojas J.Flavijus gimė praėjus vos keletui metų po Tiberijaus mirties, o Tacitas – 20 metų paskiau, Plinijus Jaunesnysis – praėjus trisdešimt, o Svetonijus – maždaug keturiasdešimt metų po Tiberijaus valdymo.

KORNELIJUS TACITAS. Tų rašytojų veikaluose pavaizduota visuomeninė-politinė ir dvasinė epochos panorama. Šiame dvejopame fone romėnų istorikas Kornelijus Tacitas knygos „Analai“ penkioliktame tome pirmą kartą pamini krikščionis. Ką gi jis rašo?

Mūsų eros 64 metais, valdant imperatoriui Neronui, sostinėje kilo grandiozinis gaisras. Sudegė apie du trečdaliai miesto.

Imperatorius ketino dalį miesto perstatyti, todėl pasklido gandai, kad padegta imperatoriaus įsakymu. Tai turėjo rimtą pagrindą.

„Kad paskalos nurimtų, – pasakoja Tacitas, – kaltininkais Neronas apšaukė ir rafinuočiausiems kankinimams atidavė žmones, liaudies nenėčiamus dėl piktadarysčių ir vadinamus krikščionimis“. Čia pat Tacitas lakoniškai pažymi: „To vardo pradininkas Kristus Tiberijui valdant prokuratoriaus Poncijaus Piloto buvo pasmerktas mirti; tam kartui išnaukinti šie pražūtingi prietarai vėl atgijo ir paplito ne tik Judėjoje, kur šios piktžolės šaknys, bet ir Romoje...“²

Šioje atkarpoje chronologija, vardai, žodžiu, viskas atitinka istorinius faktus. Pagaliau kalba, stilius, frazeologija skyrelyje apie krikščionis nėra

² Žr. Publijus Kornelijus Tacitas, *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1979, p. 224–225.

trupučiu nesiskiria nuo kitų knygos dalių. Tačiau, neatsižvelgdami į visus šiuos požymius, perdėto kritiškumo šalininkai Tacito liudijimą buvo išmetę iš mokslinės apyvartos kaip krikščionių falsifikatą.

Čia vargu ar įmanoma ir tikslinga nagrinėti vis iškildavusius ir išnykdavusius įrodymus, kad Tacito liudijimas apie Kristų esąs intarpas.

Apie kalbamus Tacito raštuose intarpus susidarė dvi viena antrai prieštaraujančios aiškintojų stovyklos. Viena tvirtino, kad Tacitas negalėjęs net žinoti Poncijaus Piloto vardo. Kita įrodinėjo, kad rašytojas negalėjęs nežinoti net tarnybinės Piloto karjeros smulkmenų. Keisčiausia tai, kad tos skirtingų kryptių strėlės taikė į tą patį tikslą – į Tacito liudijimo tikėtumą.

Toliau nagrinėjant teksto ištrauką, dar labiau aiškėja klastotės hipotezės nepagrįstumas. Tarkime, kad šio intarpo autorius buvo krikščionis. Bet kaip tada paaiškinti, klausia M.Kublanovas, kad krikščionis tokiais aštriais, juodinančiais, net įžeidžiančiais žodžiais apibūdina tą religiją, kurios išpažinėjas pats yra?

Pagaliau koks talentingas mokslininkas lingvistas, tekstologas ir t.t. turėjo jis būti, kad taip neatskiriama paslėptų kito šimtmečio „pirštų atspaudus“ ir savo klastotę įtaikytų į autoriaus tekstą...

SVETONIJUS. Kitas romėnų istorikas – Svetonijus apie pirmuosius krikščionis parašė du sakinius. Vieną randame Nerono gyvenimo aprašyme. Ten skaitome: „Nubausti krikščionys, naujo kenksmingo prietaro sekėjai“.

Galima numanyti, kad čia kalbama apie tą patį Tacito aprašytą epizodą. Kai Tacito liudijimas palaikytas klastote, tokio pat įvertinimo sulaukė ir šitas Svetonijaus sakiny. Ir taip pat be pagrindo buvo atmestas.

Randame ir kitą sakinį to paties Svetonijaus raštuose, kur jis aprašo imperatoriaus Klaudijaus veiklą (jis valdė pirma Nerono). Ten skaitome: „Jis (imperatorius. – M.Kublanovas) ištrėmė iš Romos žydus, kurie, Chrestaus kurstomi, nuolat kėlė sąmyšį“.

Šitas sakiny istorikams ilgą laiką buvo užsigavimo akmuo. Niekas negalėjo duoti vieno atsakymo, kas buvo tas Chrestas (lotyniškai Chrestus): ar tai krikščionių Kristus, kurio vardas čia iškreiptas, o gal tai nežinomas asmuo, pasivadinęs Chrestu. Tas vardas buvo gana paplitęs graikų-romėnų pasaulyje. Mitologinės mokyklos šalininkai laikėsi kaip tik pastarosios nuomonės.

Šiandien, po daugelio dešimčių trukusių mokslinių diskusijų, tą klausimą galima laikyti išspręstu.

Žinomas tarybinis tyrinėtojas J.M.Tronskis, atlikęs lingvistinę analizę, įrodė, kad tas Svetonijaus „Chrestus“ – tai graikiškas „Christos“, per-

teikus graikiškus garsus į šnekamąją liaudies lotynų kalbą. Tai graikiškojo „Christos“ lotyniškoji transkripcija.

Taip ir Svetonijus iškrito iš hiperkritikų argumentų arsenalo, ir mitologinės mokyklos šalininkų teiginys apie „amžiaus tylėjimą“ tapo dar labiau pažeidžiamas.

PLINIJUS JAUNESNYŠIS. Interpoliacijoms buvo priskirtas ir žinomas Plinijaus Jaunesniojo laiškas. Jis buvo Romos rašytojas, dvariškis, aristokratas, vienu metu buvo Bitinijos provincijos prokonsulas ir plačiai susirašinėjo su imperatoriumi Trajanu. Viename išlikusių laiškų rašo apie krikščionių tardymą.

Taigi Plinijus rašo, jog padaugėjo žmonių, kaltinamų krikščionyste. Tarp tokių yra vyrų ir moterų, vergų ir laisvųjų, net ir turinčių Romos pilietybę. Išardęs apskūstus krikščionis, duoda apyskaitą imperatoriui Trajanui:

„Jie tvirtino, kad jų visa kaltė ar klaida yra ta, kad paskirtomis dienomis buvo pratę rinktis prieš aušrą. Pasikeisdami giedodavo Kristui kaip Dievui... Po to jie paprastai išsiskirstydavo ir vėl ateidavo valgyti paprasto ir nekalto maisto... Tuo labiau aš laikiau būtina, pavartojant kančias, išardyti dvi verges, patarnautojas, kiek čia buvo tiesos. Ir neradau nieko, išskyrus didelį išsigimėlišką prietarą... Šito prietaro užkrata paplito ne tik miestuose, bet ir kaimuose bei lėnuose. Bet atrodo, kad galima tai sulaikyti ir pataisyti reikalą“.

Šitas laiškas iš nekrikščioniškosios literatūros pateikia mums žinių iš ankstyvosios krikščionybės bendruomenės I ir II amžiaus sandūroje. Gauname žinių apie krikščionių socialinį veidą: jų buitį, organizaciją ir psichologinį nusistatymą.

Mus pasiekė apie 100 Plinijaus Jaunesniojo laiškų. Turint tokią daugybę, yra su kuo palyginti laiškus apie krikščionis. Ir va, lyginant laiškų leksiką, frazeologiją, gramatinę struktūrą, tonalumą ir kitus laiškų elementus su kitais laiškais, paaiškėjo, kad visi laišakai priklauso vienai grupei, lygiai ir laiškas apie krikščionis Trajanui.

Ėjo metai, ir hiperkritikai pasijuto patekę aklavietėn. Jie galėjo nebent kliudyti pažinti tikrus ir realius praeities įvykius. Mat atsirado daugybė istorinių archeologinių duomenų. Ir senasis perdėtas kritiškumas neatsilaikė prieš konkrečios analizės subtilius metodus.

JUOZAPAS FLAVIJUS. Viena istoriko Flavijaus raštų pastraipa vis dar buvo laikoma tekstui svetimu intarpu. Buvo manoma, kad tai padarė krikščionys, perrašinėdami Flavijaus raštus. Reikia pripažinti, kad tam turėta pagrindas: pernelyg pagarbiai pagal romėnams tarnaujantį žydą ten kalbama apie Kristų.

Nuo seno žinomame graikiškame Juozapo Flavijaus veikale „Žydų senovė“ XVIII knygoje rašoma:

„Tuo metu gyveno Jėzus, žmogus išmintingas, jei iš viso jį galima vadinti žmogumi. Jis darė nuostabius dalykus ir buvo mokytojas žmonių, godžiai ieškančių tiesos. Jis prie savęs patraukė daugelį žydų ir graikų. Jis buvo Mesijas (Kristus. – *M.Kublanovas*). Ir kai Pilotas pagal mūsų vyresniųjų kaltinimą pasmerkė jį nukryžiuoti, tie, kurie buvo jį pamilę nuo pat pradžios, pasiliko jam ištikimi. Trečią dieną jisai atsirado pas juos vėl gyvas, kaip apie tai ir apie daugelį kitų stebuklingų jo darbų pranašavo Dievo įkvėpti pranašai. O krikščionių giminė, gavusi nuo jo vardą, gyvuoja po šiai dienai“.

Istorikas M.Kublanovas ir daug kitų krikščionybės istorikų yra linkę manyti, kad pateiktoji citata nėra gryna interpoliacija, o tik sukrikščioninta pirminio Flavijaus teksto redakcija.

Tam pagrindą davė tekstologiniai tyrinėjimai ir Origeno pasakymas. Tas krikščionių rašytojas, matyt, buvo skaitęs kitokią Flavijaus redakciją. Jis du kartus pareiškė, kad J.Flavijus nelaikė Jėzaus Mesiju.

Galutinai klausimą išsprendė 1902 m. Sinajaus Šv. Kotrynos vienuolyno bibliotekoje rasti ir daug vėliau išspausdinti Manbidžo miesto Mesopotamijoje X a. vyskupo graiko Agapijaus arabiški rankraščiai. Juose rastas toks Flavijaus teksto vertimas:

„Tuo laiku gyveno išmintingas žmogus, kurį vadino Jėzumi. Visas jo gyvenimo būdas buvo be priekaištų. Buvo jis žinomas savo dorumu, ir daug žmonių iš žydų ir kitų tautų tapo jo mokiniais. Pilotas pasmerkė jį nukryžiuvimui ir mirčiai. Bet tie, kurie buvo jo mokiniai, neatsisakė jo mokslo. Jie pasakojo, kad trečią dieną po nukryžiuavimo jis apsireiškė jiems ir buvo gyvas. Ir mano, jis buvo Mesijas, apie kurį pranašai pranašavo stebuklingų dalykų“.

Lyginant šią arabiško rankraščio ištrauką su anksčiau pateikta graikiškąja, aiškiai matyti, kad tai tas pats tekstas, tik kitokios, nesukrikščionintos redakcijos.

Arabiškasis tekstas skiriasi štai ku.

Apie Jėzaus dieviškumą nėra nė užuominos. Jis – doras, kilnus žmogus. Nemini nė žydų vyresnieji, kaip Jėzaus mirties kaltininkai. Apie Kristaus prisikėlimą kalbama ne kaip apie tikrą faktą (kaip graikiškame), o kaip apie gandą. O to gando vertė sumenkinama tuo, kad ji kildinama iš Kristaus mokinių. Santūriai ir neaiškiai paminėtas ir jo mesijiškumas: „Manoma, kad jis buvo Mesijas“. Tai ne faktas, kurį Flavijus patvirtintų, o tik gandas, kalbos.

Autorius stengiasi būti objektyvus. Jis nėra Jėzaus sekėjas, bet ir nejuodina jo, kaip daro Tacitas ir jo Romos kolegos. Jis praneša, ką girdėjo,

ir aiškiai skiria nuo to, kas jam tikrai žinoma. O žinoma jam pirmiausia tai, kad ištakose sąjūdžio, kuris buvo pavadintas krikščionyste, stovėjo pamokslininkas, mokytojas, žmogus, vardu Jėzus, kurį Pilotas pasmerkė ir nukryžiuo.

Taip suredaguota pastraipa neprieštarauja nei politiniam J.Flavijaus nusistatymui, nei religiniam jo įsitikinimui. Nebelieka jokio pagrindo laikyti klastote ir intarpu.

Taigi ir šis rašytinis šaltinis, kadaise krikščionybės istorikams atrodęs tvirtu ir kietu riešutu, pasirodė esąs ne tuščia viduris.

Kaip rodo atrastasis arabiškasis tekstas, J.Flavijus, artimiausias gimstančios krikščionybės amžininkas, buvo informuotas apie tą sąjūdį ir rašė apie jį.

Pradžioje minėjome mitologinės krypties šalininkų tvirtinimus, kurie įrodymus sau gaminosi iš „amžiaus tylėjimo“. Pasak jų, tuo metu gyvenę žmonės nieko negirdėję ir nežinoję apie krikščionis. Esą ano meto rašytojai tylį, neminį krikščionybės. Kad nekrikščionys rašytojai – Tacitas, Svetonijus, Plinijus ir J.Flavijus – rašė ir liudijo, tai tas vietas iš jų raštų tiesiog atmesdavo kaip interpoliacijas, vėlesnius intarpus. Remdamiesi „amžiaus tylėjimo“ teiginiu, kūrė įvairias hipotezes dėl krikščionybės atsiradimo – kad krikščionybė atsiradusi ne I amžiuje, o vėliau, kad ne Palestinoje, o Aleksandrijoje (Egipte) ar Romoje.

Galima sakyti, kad dabar toks požiūris nugalėtas ar nugalimas. Jų teiginiai neatitinka realių faktų. Tai kaskart ryškiau iškyla aikštėn.